

<ԷՄ, ԷՂ, ԷՆ-Ի ՄԱՍԻՆ>

1. Հոգեբանական պատճառ<առ>, որ ավելի անկեղծ ու հարազատ է հնչում:
 2. Ես ժողովրդից եմ առնում իմ նյութերը և լեզուն ու նրա հետ էլ խոսում:
 3. Մտածել եմ էսպես. մի քանի հարյուր մարդ են, որ գործ են ածում այս, այդ այն. իսկ միլիոնավոր ժողովուրդ — էս էդ, էն: Եվ էդ մի քանի հարյուր մարդու մեծ մասն էլ միայն գրելու ժամանակն է ասում այս, խոսելիս ասում է էս: Եվ էդ մարդիկ [ուզում են ամբողջ] պահելով ուսումնարանի ու գրականության մեջ էդ ժողովրդին խորթ ու անձանթ ձևերը, նրա երեխաների ու նրա համար դժվարացնում են մայրենի լեզուն, դարձնելով մի տեսակ [նոր] օտար լեզու: Եվ ամեն մի գյուղացի երեխա ուսումնարան գալով, նա, որ ավելի լավ հայերեն գիտի, հաճախ, քան իր ուսուցիչը, գալիս է ու դատապարտվում տանջվելով թողնելու, հետզհետե մոռանալու իր ավելի ուղիղն ու գեղեցիկը և սովորելու ավելի [տգեղն ու]. . . Հիմի ասացեք խնդրեմ, ինչո՞ւ պիտի դատապարտեք նրա էս, էդ, էնը ու ձեր այս, այդ այնը սովորեցնեք իբրև նոր լեզու ժողովրդին ու նրա երեխաներին: Մի՞թե դա ավելի գեղեցիկ է, մի՞թե ավելի հեշտ է, մի՞թե գլուխ գալու բան է, և ինչո՞ւ բաժանել լեզուն ժողովրդից:
 4. Լեզվի զարգացման օրենքով հետզհետե բառերը, ոճերը ավելի ու ավելի սղվում են, սեղմվում, կարճանում:
 5. Լեզվաբանական տեսակետ— aj — ai նե, այլև պարսկ<ական> փափուկ ա, ֆրանս<երեն> գրվում է in, և կարդացվում է ան:
Պարսկ<ական> փափուկ ա-ն մեզանում արտահայտել են այ-ով էն ժամանակ, երբ յ-ն պահում էր իր հնչյունը, իսկ այժմ, երբ յ-ն հօի կամ ինի հնչյունն է առել— դուրս է գալի այ— դուրս է գալի, աի: [Ճիշտ էնպես], ինչպես ռուսական ь՝ գրում ենք տոյլո...
- Մի երկու խոսք էլ «էս, էդ, էն» ձևի [համար] վրա:

[Պ<արոն> Մ. Ղազարյանը «Հորիզոնի» <№ 92>-ում նկատել էր, որ էդ ձևը դժվարացնում է երեխանց ուսումը: [Էս] էդ շատ է զարմանալի: [Ո՞րն է հեշտ՝ էս գրելը, թե այս]: Նախ, ոչ մի երեխա, ոչ մի հայկական գավառում այս չգիտի]:

Ես էս, էդ, էն, փոխանակ այս, այդ, այն-ի, որ գործ եմ ածում, առաջինը մի հոգեբանական նուրբ պատճառ ունեմ. երբ [որ] ասում եմ էս մարը, էն օրը, էդ [հիմարը] և այլն, էս շատ ավելի հարազատ լեզու է ինձ համար, անկեղծ ու սրտիս մոտ, իսկ երբ ասում եմ այս մարդը, այն օրը, այդ հիմարը, միևնույնը չի ինձ համար: Սրա հետ եթե էն էլ [ասենք որ] ի նկատի առնենք, որ էս մեծ մասամբ ժողովրդական նյութեր եմ առնում մշակելու, ավելի ևս հասկանալի կդառնա, թե ինչու էդ ձևն է տիրապետում իմ լեզվի մեջ:

Երկրորդ պատճառը, մի քանի [տասնյակ] հարյուր, կամ վերջապես, մի քանի հազար մարդ, գրող, ուսուցիչ, հոգևորական և այլն, գործ են ածում այս, այդ, այն ձևը, էն էլ մեծ մասամբ միայն գրելու ժամանակը, իսկ միլիոնավոր ժողովուրդը ասում են էս, էդ, էն: Ինչո՞ւ պետք է դուք անպատճառ դատապարտեք նրա էս, էդ, էնը, և ձեր այս, այդ, այնը սովորեցնեք իբրև նոր լեզու նրա երեխաներին ու իրեն:

Մի՞ թե դա ավելի գեղեցիկ է, ավելի հեշտ է կամ մի՞ թե երբևէ գլուխ գալու բան է և ինչո՞ւ, բաժանվել ժողովրդից:

Երրորդ, մի ենթադրություն ունեմ [միայն ենթադրություն) հայտնի է, որ է-ն վերջնամուտ է, եղել է հնչյունը, բայց էդ հնչյունը նշանակվել է— այ, որ այս, այդ, այն ձևերը գրվել են միայն եղպես, իսկ կարդացվել, հնչվել են էս, էդ, էն: Եթե եղպես չլիներ [ես կարծում եմ] մեր ժողովրդի մեջ կմնար էդ ձևը, մինչդեռ ամբողջ հայ ժողովրդի մեջ— Ռուսաստան, Տաճկաստան, Պարսկաստան [ամեն տեղ, ամեն] — կա էս, էդ, էն, աս, ադ, ան, մինչև անգամ [իսիկ], հենց այս, այդ, այնն է, որ չկա: Ասում են, մեր, վեր, ծեր, սել, գել, ձայն, կայծ [և այլն] կամ մար, վար, ծար, գալ կամ գյուլ, բայց իսկի չկա մայր, վայր, ծայր, գայլ և այլն: [Ենթադրում եմ] Ես կարծում եմ հնում գրվել է այ, ինչպես եվրոպական ai, հնչվել է է, և ահա հնչյունը ճիշտ մնացել է կենդանի լեզվի մեջ, իսկ գիրը [պահել է միայն ձևը, մնացել է [հին] իր ձևով և անհմուտ, անգրագետ մարդիկ

արտասանել են. — ա՛յ, փոխանակ է-ի ապագայում մեր վանականները կարդացել են սխալ — այ ու եղպես էլ սովորեցրել են իրենց աշակերտներին: Մի խոսքով, եթե եղպես էլ չի եղել, դարձել է եղպես, [հիմի պրծանք գնաց: Եվ կարող է խոսք լինել աս, ագ, ան-ի վրա կամ էս, էդ, էն-ի վրա- բայց այս, այդ, այնը]...

Բայց ինչն է խրտնեցնում, թե ինչպես կարելի է ասել օր. <ինակ> հայր Աբրահամ, մայր աստվածածին, այո, խորթ է գալի, որովհետև դրանք գրքից են մտել ժողովրդի մեջ, բայց դրա դիմացն էլ էս կա.հապա ինչպես կարելի ասել— Հայր օրհնած, կոճակդ մայր արա: Սովորության բան է միանգամայն: Եթե ժողովրդական երգերում ասվում է.

Հերիկ, վեր կաց գերեզմանեդ,

Մերիկ, վեր կաց գերեզմանեդ:

(Ս<ասունցի> Դավիթ): [Ինչով է] Շատ ավելի գեղեցիկ են էս հերիկն ու մերիկը, քան հայրիկն ու մայրիկը:

Գներ-գեր, (գնայր, գայր):

Օտարների մեջ նույն բառերը վրաց<երեն> մգելի, հայերեն գել] թե պետք է է լինի, դրան ապացույց կարող են լինել և [օտարի] էն բառերը, որ մեր հարևան ժողովուրդներն են գործ ածում և մենք, օրինակ, վրացիք ասում են մգելի, հայերեն գայլ. պարզ է, որ էդ գայլը էն գելն է, որ ասում է [ամբողջ] ժողովուրդը, և զանազան գավառներում փոփոխելիս ըստ իրենց հնչյունաբանության — գել, գալ, գյուլ, բայց գայլ՝ երբեք...